

Çağdaş Sinemaya Kültürel Çalışmalar Literatüründen Bir Bakış A Look at Contemporary Cinema from the Cultural Studies Literature

Muzaffer Musab Yılmaz¹

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Gönderim Tarihi: 25.02.2023 | Kabul Tarihi: 21.03.2023

Serpil Kirel tarafından kaleme alınan *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, Kültürel Çalışmalar literatürü ekseninde hem sinema tarihi hem de sinemanın kitleler tarafından deneyimlenme biçimleri üzerine eleştirel bir okuma girişimi. Türkçe sinema literatüründe daha önce sınırlı oranda, aynı şekilde parçalı bir biçimde tartışılan deneyim, bakış, öteki, cinsiyet, sınıf türünden kavramlar çalışma kapsamında Kültürel Çalışmalar geleneğinin de katkısıyla bütünlüklü bir incelemeye tabi tutuluyor. Kirel, her iki alana da ilgi duyan okur için başucu kitabı olarak kabul edilebilecek bir eseri bizlere kazandırıyor.

Sinemanın bireysel ve toplumsal düzlemde deneyimlenme biçimleri, Serpil Kirel'in çalışmalarının ana eksenini oluşturuyor. Öğretim üyesi olarak görev yaptığı Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki derslerini de bu bağlamda kurgulayan Kirel, sinema çalışmalarını film/yönetmen incelemelerine hapseden anlayış yerine, çok daha geniş bir perspektif sunuyor. Sinemayı toplumsal bir fenomen olarak kabul ediyor ve onun şehirli insanın muhayyilesinde nasıl bir yer edindiğini sorguluyor. Aynı şekilde dünya ile kurulan ilişkide sinemanın nasıl bir konumda yer aldığını geniş bir sosyal bilimler literatürü ekseninde ele alıyor.

¹ Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, muzafferyilmaz@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9491-1048

2018 yılında İthaki Yayınları'ndan çıkan *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, yazarın daha önce *Kırmızı Kedi Yayınları* tarafından yayımlanan aynı adlı eserinin (2010) genişletilmiş yeni baskısı. Her biri Kültürel Çalışmaların önemli meselelerini sinema ekseninde merkezine alan dört bölümden oluşan çalışma, bu alana hâkim olsun ya da olmasın, her bir okur için bir zihin jimnastiği görevi görüyor. Filmlere, sinemanın temel meselelerine ve sinema ile kurduğumuz ilişkiye farklı pencerelerden bakan yazar, ülkemizde köklü bir geçmişi olmayan² ve eserleri yeni yeni çevrilen Kültürel Çalışmalar alanının temel meselelerini sinema bağlamında ustalıkla ele alıyor. Bunu, Türk sineması ile dünya sinemasını harmanlayarak gerçekleştiriyor.

Kültürel Çalışmalar ve Sinema, yazarın üçüncü kitabı. Kirel'in 2005 yılında yayımlanan *Yeşilçam Öykü Sineması* ile 2011 yılında yayımlanan *Sentezler* adlı iki eseri daha bulunuyor. *Yeşilçam Öykü Sineması*, yazarın Yeşilçam sinemasını dönemin toplumsal belirleyeni ile birlikte değerlendirdiği, Yeşilçam anlatısına toplumsal zemin aradığı bir çalışmaydı. Bu haliyle, Kültürel Çalışmalar alanına doğrudan atıf yapılsa da benzer bir motivasyonu paylaşıyordu. *Sentezler* ise editörlü bir kitap. Kirel'in editörlüğünde, Türk ve dünya sineması üzerine spesifik konular üzerine on sekiz farklı çalışmayı içerisinde barındırıyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kültürü temel araştırma nesnesi olarak kabul eden bir grup araştırmacı tarafından başlatılan Kültürel Çalışmalar temelde kitlelerin gündelik pratiklerini nedenleri ile birlikte inceler (During, 2001, s.21). Bu pratikleri ideoloji, güç, sınıf türünden olgular ekseninde değerlendirir ve bunu disiplinler arası bir düzlemde gerçekleştirir. Disiplinler arası olması, çok sayıda araştırma sahasını içerisinde eritme gücü ve kapsamının sınırlandırılmamasından dolayı bir bilim olup olmadığı da tartışmalı olan Kültürel Çalışmalar (Barker, 2002, s.50), postmodern düşünce yapısının bir uzantısı olarak da görülür (Hardy, 2006, s.46). Eski dünyanın sorunlu mirasını bir yük olarak omuzunda taşıyan modern insanın dünyayı, hayatı, gündelik pratikleri sınırları belirlenmemiş bir perspektif uyarınca eleştirmesinin bir yolu olarak da kolaylıkla kabul edilebilir.

Gerçekten de Kültürel Çalışmalar bir bilim olduğu kadar halihazırdaki dünya sistemine güçlü bir eleştiri sunması bakımından da dikkat çeker (Kellner, 2009, s.2). Çok farklı konuda, kitlelerin neden belirli pratik biçimlerini benimsediği ve bu seçimlerin kökenlerinin neler olduğu ayrıntılı bir biçimde sorgulanır. Kültürel Çalışmalar, bir bakıma modern dünyanın sorgulanmasıdır. Serpil Kirel, *Kültürel Çalışmalar ve Sinema* kitabında, temelde bu türden bir sorgulamaya gidiyor. Sinemayı Kültürel Çalışmalar literatürü ekseninde okuma denemesinde bulunuyor. Kültürel Çalışmaların temel meseleleri olan ırk, toplum, inanç, sınıf, cinsiyet gibi konuları, alanın önemli isimlerine referanslar vererek tartışıyor.

Kirel, kitap boyunca bir sorgulamaya gidiyor. Sinemayı farklı perspektifler uyarınca ele alıyor. Sinemanın çeşitli ülke, kültür ve sınıftan insanlar tarafından farklı biçimlerde deneyimlendiğini ifade eden yazar, seyirci ile sinema ilişkisinin temelinde nelerin yattığını sorguluyor. Geleneksel anlamda seyir deneyiminin seyirciyi dış dünyadan kopardığını, bunun da seyircinin farklı bir dünya deneyimleme isteği ile birleştiğini ifade ediyor. Fakat filmlerin kahir ekseriyetinin anlatısının, seyirciyi arka kapıdan da olsa dış dünyaya yeniden döndürdüğünü ileri sürüyor (s.387-388). Özellikle popüler anlatıların, bu türden politik manevraları ustalıkla yerine getirdiğini belirtiyor.

Sinema salonlarının bir bir kapandığı, seyir deneyiminin yüz seksen derece dönüşüme uğradığı dönemi başlatan pandemi sürecinin öncesinde kaleme alınan çalışma, haliyle yeni seyir deneyimlerini yeteri

² Burada vurgulanmak istenen, Nazife Güngör'ün ifade ettiği şekliyle, Kültürel Çalışmalar adı altında kaleme alınan çalışmaların ülkemizde köklü bir tarihe sahip olmadığını iddia etmek değildir. Burada, Kültürel Çalışmaların içselleştirilmiş bir sosyal bilimler pratiği olarak alanın önemli isimleri tarafından belirlenen kuralları ve temel ilkeleri gereğince kabullenilmesinin daha erken bir tarihe denk gelmesi üzerinde durulmaktadır (2020, s.524-525).

kadar içermiyor. Her yeni baskısının bir önceki baskının genişletilmiş hali olarak çıktığı kitabın³ bir sonraki baskısında, bu konu üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Çünkü sinema, Edison'un yalnızca bireysel bir deneyim sunan kinetoskopu ile değil, Lumière Kardeşlerin kitlesel bir deneyim yaşatan sinematografi ile başlatılmıştır (Gunning, 2015, s.667). Seyir deneyiminin kitlesel bir olgu olması sinemanın özünü oluşturmuş, pandemi sürecine kadar da bu özellik başat film izleme deneyimi olarak kabul edilmiştir. Fakat günümüzde, sinema salonlarının sayısı hızla azalırken, online film izleme platformlarının sayısı artmaktadır. Sinemaseverlerin seyir deneyimi dönüşüme uğramaktadır. Sinema salonlarında yaşanan deneyim, artık her ne kadar eski olarak kabul edilmese de en önemli seyir deneyimi olma özelliğini yitirme riskiyle karşı karşıyadır. Çalışmalarının temelini oluşturan kavramların başında "deneyim" in geldiği bir akademisyen olarak Kirel'in de bu yeni seyir deneyimlerini burada incelediğimiz güçlü çalışmasına eklememesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kirel sinema yapıtlarını münferit biçimde ele almaktan ziyade, onlarla kurulan ilişkiyi sorguluyor. Çalışmanın ikinci bölümünde, toplumsal cinsiyetin sinemada üretilme biçimlerini bakış olgusu ekseninde değerlendiriyor. Yazar, popüler sinemanın bir haz sineması olarak röntgencilğe varan bir teşhirciliği ihtiva ettiğini ileri sürüyor. Sinemanın kültür endüstrisi enstrümanı olarak nasıl bir misyon üzerine bina edildiğini sorgularken, bireysel düzlemde seyircinin bakışının masum olamayacak bir biçimde inşa edildiğini belirtiyor (s.188-189). Yazar burada, her ne kadar sektörün seyirciyi belirli bir bakış tarzına ittiğini ileri sürse de seyircinin pasifize edilmiş bir yığın olduğu düşüncesini yeniden üretme tekrarına düşmemeyi de ustalıklı başarıyor.

Yazar, kültürel ürünlerin gün geçtikçe birbirine benzediğini ve bunun asıl amacının kitleleri sistemle uyumlu, kontrol altına alınmış bireyler haline getirmek olduğunu salık veren Kültürel Çalışmalar yaklaşımının (Kellner, 1995, s.8) sinemadaki izdüşümlerini sorguluyor. Filmlerin, özellikle ana akım filmlerin "sahibinin sesi" olarak, egemenin iktidarına hizmet edecek bir formülle üretildiğini ileri sürüyor. Hayat tarzı bağlamında, üretilen her bir metanın politik olmasından hareketle, sinemanın da politik bir tabana sahip olduğunu belirtiyor.

Çalışma kapsamında Batı sinemasının Doğu temsilieri, oryantalizm kavramının Edward Said tarafından dönüştürülmüş hali ekseninde değerlendiriliyor. Batı dünyasının sinema aracılığıyla kendisini olumlu değerler ile inşa etme imkânı yakaladığını ifade eden yazar, bunu Doğulu temsilieri pejoratif değerlerle inşa ederek gerçekleştirdiğini ileri sürüyor (s.499-500). Postkolonyal literatürün önemli isimlerine referanslar veren yazar, bu konuda önemli bir eksikliğe sahip Türkçe literatüre de büyük bir katkı sunuyor. Yazar ayrıca, özellikle son yıllarda önemli bir mesele haline gelen self-oryantalizm konusunu da gündeme getiriyor. Doğu dünyasından sinemacıların; fon konusunda destek bulma, festivallerde ödül alma ya da kendi özüne yabancılaşma gibi gerekçelerle orijinaline uymayan, Batılı bakışı tatmin edecek Doğu anlatıları kurmaya başladığını da ileri sürüyor (s.518, 532-534).

Kitap boyunca yazar, okuyucusunu ileri okumalar yapması için teşvik ediyor. Kültürel Çalışmalar alanının temel motivasyonunu oluşturan daha kapsamlı ve eleştirel bir dünya okumasını sinema yoluyla gerçekleştiriyor ve bu bağlamda okuyucusunun da ufkunu açma görevini üstleniyor. Okuyucusunu tefekküre davet ediyor. Kültürel metaların eleştirel bir okumaya dahil edilmesi gerektiğini ifade ediyor. Ancak bu yolla kültür endüstrisinin istediği tektipleştirilmiş bireyler olmaktan kurtulunacağını belirtiyor. Kendi düşüncelerini Miriam Bratu Hansen, Laura Mulvey, Frantz Fanon, Gayatri Spivak, Edward Said, Walter Benjamin ve Theodor Adorno gibi sosyal bilimlerin önemli isimlerinin düşünceleri ile temellendiriyor ve bu, çalışmasını güçlendiriyor.

Sinema çalışmalarının nerede başlayıp nerede biteceği geniş bir tartışmanın konusu. Önemli sayıda yazar, sinema üzerine kaleme alınan çalışmaların yalnızca filmlerin içerikleri ile sınırlı kalmasını eleştirir (Butler, 2008, s.394-397; Akbulut, 2017; Casetti, 2009, s.57; Allen, 1990, s.347-348). Kirel de

³ *Kültürel Çalışmalar ve Sinema* kitabının ilk baskısı 448 sayfa (2010) iken ikinci baskısı 493 sayfadır (2012). Çalışmanın üçüncü baskısı ise 540 sayfadır (2018).

bununla doğru orantılı bir biçimde çalışmaların film merkezli olmasını sorunlu buluyor. Filmleri yalnızca içerikleriyle ya da toplumsal düzlemde durdukları yer itibarıyla incelemenin sinema çalışmalarının kapsamını daralttığını ifade ediyor. Çalışmasını Türkiye’de Nezih Erdoğan’ın *Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceraları* (2017) ve Ali Özuyar’ın *Hariciye Koridorlarında Sinema: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Sinemanın Politik Gücü* (2019) türünden birkaç örnek dışında çok da tanıdık olmadığımız bir düzleme doğru bilinçli bir biçimde çekiyor. Sinema salonlarının toplumsallaşma mekânları ve taşıdıkları kültürel göstergeler bakımından ilgiyi, aynı şekilde akademik düzlemde tartışılmayı hak ettiğini ileri sürüyor. Bunu, deneyim olgusu bağlamında tartışıyor (s.28-29).

Deneyim, yazar için son derece önemli bir kavram. Sinema, takipçilerine diğer sanatların aksine gerçek parçalarından hareketle inşa edilen bir deneyim sunar. Gerçeğe bu denli bağlı olmak ve onu kurgusal bir düzlemde şekillendirmek, filmin yapımcısına gerçekliği dönüşüme uğratma imkânı verir. Seyirci, dönüşüme uğratılmış bir gerçekliği seyirlik olarak deneyimler. Güçlü bir eleştiri yetisine sahip değilse, kendi gerçekliği film üzerinden kendisine sunulan gerçekliğe yenik düşebilir ve kültür endüstrisi tarafından özendirilen hayali dünyanın bir parçası olabilir. Yazar için bu, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Sinemanın politik, kültürel ve sosyal yapıdan bağımsız olmadığını belirtir. Okuyucusunu adeta uyanık olması gerektiği konusunda uyarır. Aksi halde tüketim olgusunun ateşli bir neferi olabileceğini ifade eder.

Bu tehlike, yalnızca tüketim toplumunun bir parçası olmakla sınırlı değildir. Bu noktada yazar, Kültürel Çalışmaların önemli bir parçası olan postkolonyal tartışmalara başarılı bir geçiş yapar. Batı merkezli dünyanın bir uzantısı olan batı sinemasının oryantalist bir özü içerisinde taşıdığını ifade eder ve okuyucusunu bu konuda dikkate çağırır. Aksi halde, Batı merkezli bir dünyanın savunuculuğunu üstlenen Doğulu özneler haline gelinebileceğini belirtir.

Burada yazarın üzerinde durduğu temel mesele, çoğulculuktur. Farklı kültürlere has deneyimlerin değerini teslim eden yazar, sinemanın modernleşme döneminin bir aracı olması hasebiyle tektipleştirici bir özü içerisinde barındırdığını özellikle vurgular. Yazarın buradaki söylemi, Kültürel Çalışmalar literatürü ile benzerlik göstermektedir. Yazarın Kültürel Çalışmalar ile kurduğu ilişki, tekrarlamak gerekirse, çalışmayı güçlü kılan en büyük özellik. Çalışmayı sıradan bir inceleme kitabı olmaktan çıkararak sahici bir düzleme çeken unsur, yazarın temelde kendi meselelerini gündeme getirmesidir. Yazarın üzerinde durduğu meseleler, Kültürel Çalışmaların temel soruları ile kesişim gösteriyor. Kirel yalnızca sinema üzerine Kültürel Çalışmaları merkezine alan bir okuma yapmıyor, bir anlamda kendi sorularının cevabını arıyor. Bir anlamda yazar, sorun olarak gördüğü unsurları literatürden beslenerek tartışmaya açıyor. Kültürel Çalışmalar burada, yazarın beslendiği temel eleştirel damarı oluşturuyor.

Kültürel Çalışmalar ve Sinema, literatürde çok önemli bir boşluğu dolduruyor. Bu haliyle çalışma, Kültürel Çalışmalar literatürünün sinema bağlamında nasıl ele alınabileceğine yönelik kolaylıkla bir başvuru kitabı olarak kabul edilebilir. Bununla yetinmeyen yazar, entelektüel birikiminin de katkısıyla, her ne kadar sinema merkezli bir çalışma gerçekleştirse de edebiyat ve resim gibi sanatın farklı alanlarına da başarılı bir biçimde göndermelerde bulunuyor. Böylelikle, çalışmasındaki temel savını, sinemanın geniş bir sanat tarihi içerisinde durduğu yerle de ilişkilendirerek güçlendiriyor.

Kaynakça

Akbulut, H. (2017). Cinemagoing As a Heterogeneous and Multidimensional Strategy: Narratives Of Woman Spectators. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(4), 530-541.

Allen, R. (1990). From Exhibition to Reception: Reflections on the Audience in Film History. *Screen*. 31(4), 347-356.

- Barker, C. (2002). *Making Sense of Cultural Studies: Central Problems and Critical Debates*. Sage.
- Butler, A. (2008). Feminist Perspectives in Film Studies. J. Donald ve M. Renov (Ed.). *The SAGE Handbook of Film Studies*. Sage, 391-407.
- Casetti, F. (2009). *Inside the Gaze: The Fiction Film and Its Spectator*. Indiana University Press.
- During, S. (2001). Introduction. S. During (Ed.). *The Cultural Studies Reader*. Routledge, 1-30.
- Erdoğan, N. (2017). *Sinemanın İstanbul'da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceraları*. İletişim Yayınları.
- Gunning, T. (2015). The Cinema. M. Saler (Ed.). *The Fin-de-Siècle World*. Routledge.
- Güngör, N. (2020). Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni. *TRT Akademi*, 5(10), 514-535.
- Hammer, R. ve Kellner, D. (2009). Introduction to Part I. R. Hammer ve D. Kellner (Ed.). *Media/Cultural Studies: Critical Approaches*. Peter Lang Publishing, 1-4.
- Kellner, D. (1995). Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture. G. Dines ve J. M. Humez (Ed.). *Gender, Race and Class in Media: A Text-Reader*. Sage, 5-17.
- Kırel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. Kırmızı Kedi Yayınları.
- Kırel, S. (2012). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. Kırmızı Kedi Yayınları.
- Kırel, S. (2011). *Sentezler*. Parşömen Yayınları.
- Kırel, S. (2005). *Yeşilçam Öykü Sineması*. Babil Yayınları.
- MacDonald, W. (2006). Post-it Culture: Postmodernism and Art and Design Education. T. Hardy. (Ed.). *Art Education in a Postmodern World: Collected Essays*. Intellect, 45-55.
- Özuyar, A. (2019). *Hariciye Koridorlarında: Sinema Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Sinemanın Politik Gücü*. Yapı Kredi Yayınları.